

ZGODOVINSKI VIRI O ROMIH V SLOVENIJI

Ob aktualnih razpravah o položaju Romov v Sloveniji se pogosto zanemarija pomen zgodovinskih okoliščin, ki so prispevale k oblikovanju določenih stereotipnih predstav, ki so povzročale in ohranjale obojestransko nezaupanje med večinskim prebivalstvom in Romi. Iz pristopa oblasti v preteklosti je razviden izrazito avtoritarno paternalističen pristop, ko so oblasti zahtevale ažurno spremljanje podatkov o gibanju in naselitvi Romov v posameznih občinah. Namen teh seznamov pa je bil pregon, izgon ali nasilno naseljevanje Romov na določenem mestu. To je za Rome pomenilo pregrade v medsebojnih stikih ter zapiranje v lastni svet znotraj romske skupnosti, kjer se je utrjevalo nezaupanje do kakršnih koli ukrepov oblasti. Posledično se je to nezaupanje prenašalo tudi na tiste pripadnike romske skupnosti, ki so sprejeli vrednote in način življenja večinskega naroda. Prispevek obravnava nekatere elemente pristopa k »integraciji romske skupnosti« iz preteklih obdobj, ki jih odsevajo zgodovinski viri in izvirni dokumenti, stari tudi več kot sto let.

Ključne besede: Slovenija, Romi, zgodovinski pregled, odnos med večino in manjšino

HISTORICAL SOURCES ON ROMA IN SLOVENIA

In the current discussion on the status of Roma in Slovenia, the significance of historic circumstances is often neglected, although these have contributed to the shaping of certain stereotypes, thus having caused and preserved the mutual distrust between the majority population and Roma. The authorities' approach to the problem of Roma in the past shows a distinctly authoritarian and paternalistic features, as they demanded accurate supply of data on the migrations and settling of Roma in different municipalities. The purpose of these lists were either persecutions, expulsions or forceful settling of Roma at certain territories. These measures meant obstacles in mutual contacts between Roma and non-Roma, isolation within Roma community and growing distrust towards any measures of the authorities. Consequently, distrust was also transmitted to those members of Roma community who had accepted the values and lifestyle of the majority nation. The article discusses some elements of approach towards »integration of Roma community« from the past periods, reflected in historical sources and original documents, from more than a century ago.

Keywords: Slovenia, Roma, historic survey, majority-minority relations

SPLOŠNO

Ob aktualnih razpravah o pravnem položaju Romov v Sloveniji se pogosto zanemarija pomen zgodovinskih okoliščin, ki so prispevale k oblikovanju določenih stereotipnih predstav, ki povzročajo in ohranjajo obojestransko nezaupanje med večinskim prebivalstvom in Romi.¹ Poglabljena strokovna razprava o aktualnih vprašanih skupnega življenja spodbuja tudi zanimanje za razumevanje političnega, socialnega in kulturnega okvira preteklega »sobivanja Romov in večinskega naroda«. Osvetlitev elementov pravne zavesti in preučevanje pravnih virov vključuje ovrednotenje vloge in vpliva represivnih ukrepov oblasti v tem prostoru na izključevanje cele skupine omenjenega prebivalstva iz javnega življenja.

Na podlagi jezikovnih raziskav in lingvističnih študij, ki so temeljile zlasti na podobnosti med besedami in slovničnimi izpeljavami v romskem jeziku in sanskrtu, so jezikoslovci (med prvimi tudi France Miklošič) ugotovili, da je pradomovina Romov v severni Indiji. O tem je gotovo obstajalo tudi ustno izročilo med Romi v Sloveniji. »Bog sam ve kdo je povedal Mihi, da ciganski rod izvira iz Indije; to je trdil on in njegov tovariš v krčmi, medtem ko govore drugi cigani, da so Egipčani,« je med drugim zapisal Janez Trdina.²

Usoda Romov v Sloveniji je bila v preteklosti podobna usodi Romov v drugih državah – odklanjanje, prisilno naseljevanje in preseljevanje, popisovanje, preštevanje in priprava posebnih seznamov. Rome so preseljevali na določene izbrane lokacije ali pa so jim prepovedovali naselitev. V začetku dvajsetega stoletja so se prebivalci po nalogu višjih oblasti organizirali v posebne vaške straže, pripravljene za obrambo pred »trumami ciganov«. Oblasti so kmete spodbujale, da prihod Romov takoj naznanijo. Številni avtorji, npr. Heimo Halbreiner, menijo, da skorajda ni mogoče najti druge etnične manjšine, ki bi se morala tako močno soočati s predsodki in z zavračanjem, kot je »ciganska«, romska.³ Do danes se je med prebivalstvom ohranila bojazen, da utegne njihov način življenja sam po sebi ogroziti javni red in mir ter podtalno načeti utečeni vrednostni sistem večine.

Strokovni viri navajajo, da so se Romi pričeli stalno naseljevati v Sloveniji že v 17. in 18. stoletju. Številni pisni viri in uradni zapisi iz obdobja Avstro-Ogrske,

1 V skladu s sklepi prvega Svetovnega romskega kongresa v svojem besedilu uporabljam izraz »Rom(i)«. V primeru, da originalni vir uporablja izraz Cigan, Rom / Cigan ali Rom / Cigan / Potujoči itd., v celoti navajam tudi to originalno poimenovanje.

2 Janez Trdina, *Podobe prednikov: Zapiski Janeza Trdine iz obdobja 1870–1879, prva knjiga*, 58.

3 Heimo Halbreiner, *Po sledih protestantov, Judov, Romov in Slovencev v Radgoni in okolici*. Znanstvena zbirka Pavlove hiše, 2003, 67.

Kraljevine SHS in Jugoslavije (pred drugo svetovno vojno) pričajo o tradicionalni naselitvi Romov v Sloveniji.⁴

Za zgodovinski oris položaja Romov v Sloveniji sem uporabila primarne vire in dokumente iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Enote za Dolenjsko in Belo krajino v Novem mestu, Pokrajinskega arhiva iz Maribora in Mestnega arhiva Ljubljana. Vsem ustanovam se zahvaljujem za pomoč pri zbiranju in klasifikaciji gradiva.⁵

V predstavitvi gradiva sem zajela naslednje vsebinske sklope:

Način življenja

Obvezni popisi in sezname

Možnosti stalne naselitve

Občani z domovinsko pravico – kdaj?

V sklepnem delu sem strnila ugotovitve iz predstavljenega gradiva, ki spodbujajo k razmišljanju o načinu in izzivih interpretacije celotnega kulturnega izročila današnjega slovenskega geografskega prostora tudi z zornega kota potujočega naroda ali skupin, ki niso pripadale, oziroma ki ne pripadajo nobeni državni oblasti, in so se jih skozi zgodovino odrekale, oziroma se jih odrekajo občine, v katerih bivajo, ter o možnostih in omejitvah uživanja splošnih državljskih pravic pripadnikov te skupnosti, ki je bila in je tudi danes v položaju brezpravnih in nezaželenih sodržavljanov.

NAČIN ŽIVLJENJA

Zgodovinski viri navajajo številne poskuse oblasti, da bi preprečile klateštvo, potepuštvo in kraje (v uradnih zaznamkih se uporablja tudi izraz »vlačugarstvo« oziroma »vlačuganje«) med Romi ter jih ustalile, s tem pa zagotovile tudi možnost

4 Za oris položaja Romov v Sloveniji sem kot poglavitne vire uporabila naslednje znanstvene in literarne prispevke:

- Pavla Štrukelj, Etnološke raziskave romske populacije v Sloveniji. V: Sonja Novak-Lukanovič (ur.); Vera Klopčič (ur.), *Romi na Slovenskem*. Ljubljana 1991: Inštitut za narodnostna vprašanja, 36–55;
- Zapis Janeza Trdine v treh knjigah: *Podobe prednikov: Zapiski iz obdobja 1870–1879*;
- Heimo Halbreiner, *Po sledih protestantov, Judov, Romov in Slovencev v Radgoni in okolici*. Znanstvena zbirka Pavlove hiše, 2003.
- Arhivsko gradivo, objavljeno v Sonja Novak-Lukanovič (ur.); Vera Klopčič (ur.), *Romi na Slovenskem*. Ljubljana 1991: Inštitut za narodnostna vprašanja.

5 V letih 2004/05 sem gradivo zbirala v okviru projekta »Položaj Romov v Sloveniji«, ki ga je financiral Urad za narodnosti Vlade RS. V letu 2007 načrtujemo nadaljevanje dela na projektu.

večje kontrole nad njihovimi dejavnostmi.⁶ Zgodovinski viri uporabljajo izraze kot: »ciganski tropi«, »ciganska nadloga«, »ciganska tolpa«, »ciganska derhal«, »pereče cigansko vprašanje«, itd.

Podrobnejši opis njihovega posebnega načina življenja podaja npr. Odlok iz leta 1916: »Kot cigani v smislu tega odloka se štejejo nomadske osebe s potujočim načinom življenja, katerih običaj je da živijo brez rednega prebivališča, ter sami ali z družino ali v skupini potujejo in si zagotavljajo sredstva za preživetje z izvajanjem potujočih obrti in s trgovanjem ali z beračenjem in na drug nepravilen način.«⁷

V uradnih dokumentih se biti cigan označi kar kot zadostna oznaka za poklic posamezne osebe, saj se izraz cigan uporablja kot opis načina preživljanja. Tako določajo npr. dokumenti iz leta 1901: »Martin Brajdič, cigan, se mora zgledati na zaslišanju«; v seznamu iz leta 1927 pa sta dve osebi, Rudolf in Jožef Škalar po poklicu označeni kot »cigana«; dodatna opomba pojasni, da je bil Jožef Škalar že predkaznovan »radi vlačugarstva na 24 ur zapora«.

Pri tem je bila za oblasti najbolj moteča lastnost potovanje iz kraja v kraj: »Ciganom je na vse mogoče načine zagreniti gibanje izven domačije, treba jih je na vsak korak vznemirjati. Taborjenja na prostem jim ne dopuščati,« je zapisano v navodilu Kraljevske banske uprave iz leta 1931.⁸

Banska uprava je podrobneje obrazložila nadaljnje ukrepe za zagrenitev: »Pristop na sejmišča naj se jim zabrani. Ciganski konji naj se iz veterinarsko policijskih ozirov ne dopuščajo na sejmišča. Ne dopušča se jim imeti psov, ker so jim nepotrebni a jih tudi naučijo, da z lajanjem opozarjajo na prihod žandarmov ali jih dresirajo na lov na divjačino.«⁹

V Združenem kraljestvu izraz »gypsies« še danes označuje potujoče skupine, ne glede na etnično pripadnost. Zakon o mestih / parkiriščih iz leta 1968 v 16. odstavku opredeljuje »cigane« kot »osebe z nomadskim načinom življenja, ne

6 Glej dokument v prilogi 1 iz leta 1900, iz kraja Rudolfovo, sedaj Novo mesto. Dokument je bil objavljen tudi na naslovnici publikacije Romi na Slovenskem, *Razprave in gradivo*, št. 25, 1991 (urednici Sonja Novak-Lukanović in Vera Klopčič).

7 Odlok ministrov za notranje zadeve v sporazumu z udeleženi ministri iz leta 1916 o ukrepih v boju proti ciganskemu neredu / razgrajanju. Zaradi cesarskega odloka z dne 10. oktobra 1914, se odloča naslednje: »Potovanje po deželi je ciganom prepovedano od 15. oktobra 1916 dalje. (Njihove) licence in pravica do opravljanja obrti ob potovanju s tem dnem izgube veljavnost.« Prevod: Nina Baltić, dipl. iur.

8 Glej izbor dokumentov v Gradivu II o zgodovinskih virih v publikaciji Romi na Slovenskem, *Razprave in gradivo*, št. 25, 1991 (gradivo zbrali Marinka Lazić in Vera Klopčič).

9 Kraljevska banska uprava Dravske banovine, No. 14.566/26 iz leta 1935.

glede na raso ali poreklo, vendar ne vključuje člane organiziranih skupin potujočih umetnikov ali oseb v potujočih cirkusih, ki zaradi tega potujejo skupaj».¹⁰

Tak pristop, ki povsem zanika etnične prvine, v enem delu strokovne javnosti vpliva tudi na sodobne razprave v Sloveniji. S tem, da ne upošteva posebnih kulturnih in jezikovnih značilnosti Romov, izpodbija temelje, na katerih se postopoma gradi identiteta romskega naroda v Evropi.

Prvi Svetovni romski kongres, ki je bil leta 1971 (8.–12. april) v Londonu, pomeni prelomnico v mednarodnem povezovanju Romov, ki so takrat prvič tudi politično oblikovali svoj program, in izrazili zahtevo po priznanju narodne identitete. Prvi dan Kongresa – 8. april so določili za mednarodni romski praznik / Svetovni dan Romov. Opredelili so simbole svojega naroda: himno – pesem »Djelem, djelem«;¹¹ zastavo / trobojnico zelene, modre in rdeče barve s krogom / kolesom kot romskim simbolom ter določili ime »Rom« za označitev pripadnosti svojemu narodu. Ob razpravi so udeleženci kongresa poudarili, da njihov cilj ni enotna država (»Romanistan«), temveč enotnost in spoštovanje romskega naroda v državah, kjer koli živi. Kongres je pričel z zbiranjem podatkov o Romih kot žrtvah holokavsta med drugo svetovno vojno.¹²

Izkušnje iz različnih držav (npr. Avstrije ali Nemčije) potrjujejo, da je bilo potrebno veliko naporov romskih društev in mednarodnih združenj, da so Romom kot etnični / narodni skupnosti priznali status žrtev nacizma in pravico do odškodnin.

OBVEZNI POPISI IN SEZNAMI

V septembru leta 1888 je bil v Avstro-Ogrski sprejet zakon, ki naj bi omogočil enoten in učinkovit postopek v boju proti »ciganski nadlogi«. Na območju današnje Romunije in Moldavije so namreč Romi / Cigani živeli v suženjstvu ali tlačanstvu vse do leta 1856. Ocene števila »osvobojenih« Romov so se v tistem času

10 Povzeto iz gradiva v primeru Chapman v. Velika Britanija (vloga št. 27238/95), sodba z dne 18. januarja 2000. V tem primeru je v letu 2001 Evropsko sodišče za človekove pravice v Strasbourgu ob obravnavi pritožbe Sally Chapman, *inter alia* kljub temu ugotovilo, da gre tudi za etnično identiteto in ne le za način življenja: »Sodišče meni, da je življenje pritožnice v vozilu karavan integralni del njene etnične identitete kot ciganke, ki odseva dolgo tradicijo te manjšine, ki ima potujoči način življenja.«

11 Na kulturni prireditvi »Drugačnost nas združuje«, ki jo je Zveza Romov Slovenije pripravila 13. decembra 2006 v Murski Soboti v telovadnici OŠ III, so vsi udeleženci in vabljeni gostje na prireditvi ob pesmi »Djelem, djelem« vstali in jo s tem tudi simbolno počastili kot himno.

12 Zgornji del zastave, ki je modre barve, simbolizira nebo; spodnji del, ki je zelen, je simbol gozda in planjav; v srednjem delu zastave je čez modro in zeleno barvo narisano kolo rdeče barve, ki simbolizira nomadstvo in tudi prelito kri preganjanih Romov. Povzeto po informaciji Slobodana Berberskega, predsednika prvega Svetovnega kongresa Romov, 1971, interno gradivo.

gibale okoli 200.000. Cilj »ciganskega« zakona iz leta 1888 je bil tujim Romom, ki bi utegnili množično priti iz Romunije in Moldavije, učinkovito preprečiti in prepovedati bivanje v Avstriji in hkrati avstrijskim Romom nomadski način življenja narediti kar se le da neprijeten.¹³ Že naslednje leto je bil na Štajerskem pripravljen popis vseh Romov, ki so imeli domovinsko pravico prebivati v občinah na tem območju.

Na podlagi teh zakonskih določb so oblasti, tako v Avstriji kot pozneje tudi v Kraljevini SHS in Kraljevini Jugoslaviji, gradile svoj pristop do odprave »ciganske nadloge«. Tako so tudi v naslednjih obdobjih večkrat pozivale občine, naj sporočijo, koliko Romov prebiva na njihovem ozemlju in jim naročale, naj popišejo vse Rome, ki imajo domovinsko pravico v njihovi občini, druge pa naj izženejo.

Lokalne oblasti, občinski uradniki in žandarji so pri popisovanju naleteli na vrsto težav.

»Ta popis pa nikakor ni točen, ker je cigane zelo težko popisati, da bi se lažje razumelo kod lastovke prešteti, ker se stalno premikajo, več ali manj so si vsi podobni, imajo vsi samo priimek Brajdič ali Hudorovič ali Jurkovič, ter so med seboj sorodno povezani u konkubinate, da jim je neskončno težko razčistiti njih rodbinski izvor,« se je v letu 1937 potožil gospod Komandir stanice, žand. narednik v Novem mestu, v dopisu sreskemu načelstvu.

Rome, ki niso imeli domovinske pravice v občini, pa so oblasti izgnale. V ta namen so obstajali posebni »odgonski« protokoli. V enega od teh obrazcev so v Rudolfovem v letu 1902 dvojezično (slovensko in nemško) v posebne stolpce vpisovali »ime in priimek odgnancev, imena staršev, kraj rojstva, domovinsko občino in politični okraj, zakaj se je na odgon djal, od ktere občinske postaje se je sem pritiral ter v katero se je odgnanec odtod dalje tiral«, to je občino, kamor se je osebo odgnalo.

Občine so v veliki večini ugovarjale prisotnosti Romov in znikale kakršno koli obveznost do te »nadloge«, saj so se med drugim želele izogniti dolžnostim za preživljanje revnih in ubogih, ki so imeli v občini domovinsko pravico. V letu 1930 je pomočnik bana dr. Pirkmajer v imenu Banske uprave Dravske banovine ponovno naročil vsem »sreskim načelstvom, sreski izpostavi v Škofji Loki, upravi policije ter predstojništvom mestnih policij v Mariboru in Celju«, naj sporočijo, »koliko je ciganov v vašem območju in v kateri občini imajo odrejeno stalno bivališče.«¹⁴

13 Povzeto po: Heimo Halbreiner, *Po sledih protestantov, Judov, Romov in Slovencev v Radgoni in okolici*. Znanstvena zbirka Pavlove hiše, 2003, 68.

14 Dokument II. No. 22755 – Ureditev ciganskega vprašanja, julij 1930.

Po drugi strani pa so občine ukrepale v boju proti prihodu ali naselitvi »tujih ciganov«, zato so sprejemale ukrepe za omejitev možnosti opravljanja potujočih obrti (brušenje nožev, itd.) in prekupčevanja na sejmihi za Rome iz drugih krajev. »Svojim« Romom pa so taka dovoljenja izdajale v upanju, da bodo v kateri drugi, po možnosti čimbolj oddaljeni občini, kar ostali.

Klateštvo oziroma potepuštvo brez dovoljenja je bilo že samo po sebi kaznivo dejanje. »Potepuštvo in brezdelje ta največja opasnost za javno varnost in red. Od potepuštva do zločina često ni niti en korak in potepuhi dajejo največ zločincev,« so menili v Uredbi Velikega župana ljubljanske oblasti iz leta 1938.¹⁵ Zagrožena kazen je bila odgon na prisilno delo in »postopanje po 158. členu kazenskega zak. in čl. 12 zakona o zaščiti javnega reda in varnosti v državi, ako ni bilo povoda za zasledovanje po kakem drugem zakonu.«¹⁶

MOŽNOSTI STALNE NASELITVE

Zapis Kraljevske banske uprave iz leta 1931 med drugim navaja naslednja območja poselitve:

»Cigani, kolikor jih je v Dravski banovini, so po večini stalno naseljeni. Od teh jih je največ v srezu Murska sobota (572), v srezu Dolnja Lendava 23 družin, v srezu Novo mesto 179, v srezu Kočevja okoli 40. Večje število jih je še v črnomeljskem in metliškem srezu, nekaj jih je pa tudi še po nekaterih drugih srezih. Skupno število se po dobljenih – deloma še netočnih podatkih ceni na 1100. Dasi so ti cigani tukaj naseljeni, se oddaljujejo iz svojih selišč.«¹⁷

Okrajno načelstvo v Novem mestu pa je v letu 1931 z odredbo 11773 »vsem žandarmerijskim stanicam in vsem županstvom v novomeškem srezu« naročilo, naj ovadijo vsako razselitev ciganov v občini, ker je že s tem združeno kaznivo dejanje / vlačugarstvo, prestopok gozdnega zakona, poljska kvara. »Bivanje ciganov izven občine ni dovoljeno. V srezu smejo bivati le Brajdiči v okolišu občine Šmihel-Stopiče na mestih na katera jim odkaže županstvo te občine po lastnem preudarku ... Vsem naročam, da takoj otpremijo vse ciganske trope v občino

15 Uredba Velikega župana ljubljanske oblasti iz leta 1938, U. br. 6270/2.

16 Dokument II. No. 21.708 / Cigansko vprašanje, oktober 1931. V primerjavi s temi podatki o poselitvi so nastale nekatere spremembe zaradi sodobnih migracijskih tokov. Po podatkih popisa prebivalstva iz leta 2002 je število Romov v Sloveniji 3.246; kraji z najvišjim številom uradno opredeljenih Romov so: Maribor 613, Novo mesto 562, Murska Sobota 439, Ljubljana 218, Puconci 137, Kočevje 127, Šentjernej 98, Metlika 90, Lendava/Lendva 86, Tišina 86 in Črnomelj 85. Glej grafični prikaz geografske razporeditve po občinah na podlagi podatkov popisa iz leta 2002 v prilogi 2.

17 Dokument II. No. 21.708 / Cigansko vprašanje, oktober 1931.

Šmihel-Stopiče, vkolikor pripadajo rodu Brajdičev. Pri tem morajo sodelovati gozdni lovski in poljski čuvaji. Delazmožne cigane mora občina prisiliti k delu.«

Iz zgodovinskih virov, ki jih hrani Zgodovinski arhiv v Novem mestu, je mogoče sklepati in obnoviti potek dogodkov v primeru, ko so se tedanje oblasti lotile načrta, popisati vse dolenske Rome. »Cigansko vprašanje je postalo zelo pereče vprašanje za tukajšnji občinski urad, kakor tudi za celo občino,« so v dopisu z naslovom »Ureditev ciganskega vprašanja« ugotavljali v Novem mestu v letu 1931. Odločili so se za naselitev ciganov v občini Šmihel- Stopiče, kjer so smeli bivati cigani s priimkom Brajdič.

Do pravega zapleta je prišlo v letu 1932 po pobudi za naselitev ciganov na Lagerjevo zemljišče na Gorjancih, veliko pet do deset hektarjev, ki bi ga kupila občina Šmihel-Stopiče za naselitev »ciganov«. Tedanji komisar za agrarne operacije je ocenil, da bi lahko na ta prostor naselili vsaj 50 »ciganov«. Proti temu načrtu je že takoj v začetku protestirala občina St. Jernej, ker je ocenila, da želi občina Šmihel-Stopiče naprtiti »cigane« iz svoje občine njim v breme. Protestirali so zaradi možnega slabega vpliva na razvijajoči se turizem v občini: »V zadnjih letih se je namreč pokazal lep napredek tujskega prometa in turizma, kateri slednji je usmerjen v glavnem na kraj, kjer bi se po naklepu občine Šmihel-Stopiče naselili cigani. Kraj, kjer so naseljeni cigani, pa nikakor ni vabljiv za izletnika, še manj pa primeren za turistično postojanko ...«

Župan občine Šmihel-Stopiče jim je v odgovoru zagotovil, »da ne bodo turisti prav nič oškodovani, ker je določeni prostor oddaljen od cerkve sv. Miklavža do 300 m«, ter da to ni nikak tajni naklep za naselitev ciganov.

Za občino Šmihel-Stopiče so bile posledice prisilnega bivanja ciganov Brajdičev v občini »strašne«. »Vse cigane, ki so bili do sedaj nastanjeni po raznih občinah, so žandarmerije izgnale v občino Šmihel-Stopiče, tako da so sedaj vsi cigani v tej občini najsibode Brajdiči, Jurkoviči, Hudoroviči itd., napravili velike gozdne poškodbe, ker sekajo drevje, da se grejejo in kuhajo hrano. Hodijo od vasi do vasi ter z beračenjem nadlegujejo tukajšnje prebivalstvo, saj jih pride en dan do 10 ali še več v posamezno hišo, kjer nadlegujejo predvsem gospodinje, da dobijo kak dar, in če ga ne dobijo, pa grozijo na vse načine, tako da se občinstvo že naravnost boji, kedaj bodo cigani javno napadli in izropali kako vas.«

Občinska uprava se je znašla pod udarom, ker cigani neprestano nadlegujejo občinski urad, »da je ovirano vsaki dan radi ciganov uradovanje. V urad prihajajo razni cigani popolnoma nepoznani, zahtevajo vedno nova potrdila, izdajanje legitimacij, denar za preživo. Nato pa raznašajo lažnive govorice po občini, da tuk. županstvo zahteva, da morajo biti vsi cigani v tuk. občini, kar je ravno nasprotno.«

Župan zato načelstvo v Novem mestu prosi, »naj se onim ciganom, ki ne pripadajo nobeni občini, odredi kraj stalnega prebivališča in poskrbi, da si dobe domovinstvo. Upamo, da bode vse takoj potrebno ukrenil glede zelo perečega ciganskega vprašanja. Zaposili pa bomo za pomoč tudi banovino, kakor tudi ministrstvo.«

OBČANI Z DOMOVINSKO PRAVICO – KDAJ?

Mestna straža občine Novo mesto je leta 1930 izdala nalog, da »aretira vsakega brezposelnega cigana, ki bi se pojavil v Novem mestu«. Tako so ukrepale oblasti pred skoraj sto leti. Sindrom ogroženosti pred »brezdelnimi« Romi pa se je ohranil do današnjih dni, kljub temu, da so Romi opravljali vrsto tradicionalnih romskih poklicev. Poleg tega so se Romi na Dolenjskem v preteklosti preživljali tudi z drobljenjem gramoza in delom v kamnolomih, v Prekmurju pa so pogosto pomagali kmetom pri kmečkih opravilih. Gorenjski Romi / Sinti so bili znani kot godbeniki.¹⁸

Po drugi strani pa lahko v Zgodovinskem arhivu najdemo tudi dokumente, ki pričajo o tem, da lokalne in občinske oblasti niso bile naklonjene zaposlovanju Romov. Zlasti je razvidno prepričanje, da so »domači« prebivalci bolj upravičeni do zaposlitev kot pa Romi. V zapisniku občinske seje občine Toplice iz novembra 1928 v celoti odobravajo predlog odbornika, da se cigane, ki živijo pri napravi gramoza, »enkrat za vselej iztira iz območja občine«, ker zakupnik za napravo gramoza »jemlje v delo le cigane, s čimer je prikrajšano drugo prebivalstvo občine, ki je brez posla in zaslužka. Zaradi tega je moralo že okoli 200 domačinov poiskati delo drugje, celo v tujini«.¹⁹

»Podpisano šolsko vodstvo ima čast poročati, da nobeden ciganski otrok do zdaj ni tukajšnje šole obiskoval in je tudi nima obiskovati,« so se leta 1902 pohvalili v Brusnicah v dopisu, ki so ga naslovili na slavno Okrajno glavarstvo v Rudolfovem.

Politično in duhovno ozračje pa do Romov ni bilo vedno tako odklonilno. Že zelo zgodaj se je v nekaterih dokumentih poudarjala povezanost izključenosti, neugodnega socialnega položaja in revščine, v kateri so živeli Romi.

18 V arhivskem gradivu najdemo zapise o »ciganih« na Gorenjskem, npr. na Jesenicah ali v Kranjski Gori. V najnovejšem obdobju so se Sinti na Gorenjskem organizirali v posebnih društvih in zahtevajo priznanje statusa posebne etnične skupine v Sloveniji.

19 Sledi opis motečih navad in načina življenja: »Drugič pa je zopet ta, da cigan nikjer ne da miru, vzame kjer mora najsi bo doma ali v gozdu, kjer seka in jemlje drva kjer se mu poljubi in dela škodo, ter nadlegujejo občane z beračenjem, če pa ne dobi zadosti pa se jezi in grozi.« Zapisnik občinske seje, 25. novembra 1928.

V dokumentu iz leta 1902, ki so ga sprejeli v Glavarstvu občine Gor. Šiška, je med drugim zapisano: »Do rednega in poštenega življenja pa cigani ne morejo priti, če se jih samo preganja in ne da priložnost do poštenega dela.«²⁰ Podobno je razmišljal tudi napredni komandir stanice, žand. narednik v Žužemberku, ko je v dopisu iz leta 1939 sreskemu načelstvu v Novem mestu navajal: »V splošnem je zadeva z cigani otežkočena iz razloga ker jih tuk. nekateri posestniki vzamejo v delo, da jim čistijo njive od kamenja in delajo gramoz, -ali jih zelo slabo plačajo, tako da oni sami cigane izkoriščajo dočim je cigan kot človek primoran da živi in je primoran da prosjači ... In se zato krivda ciganske nadloge pripisuje ljudem samim ne pa ciganom, ki mora biti za pošteno delo istotako iz socijalnih ozirov pošteno plačan radi česar bi se to vekovno cigansko prosjačenje zamoglo znatno omejiti.«²¹

Nekateri politični predstavniki so javno opozorili na potrebo po spoštovanju človekovih in državljskih pravic Romov in pripoznali tudi odgovornost večine za izboljšanje njihovega položaja.²²

Tako je npr. poslanec z Dolenjske v Banskem svetu v Ljubljani v letu 1936 poučaril: »Gospodje, cigani so tudi ljudje in mislim, da je treba, da se javnost za njih zavzame, da se odpravi sramota, ki vlada v tem oziru v Beli Krajini. Zato prosim gospoda bana, oziroma bansko upravo, da se cigani vzgojijo v koristne člane človeške družbe.«²³

Kar preveč moderno pa izzveni naslednji citat iz enega od dopisov občine Trebnje, ki datira v leto 1937: »Res je, da so tudi cigani naši državljani, pa saj so to tudi Makedonci naši državljani in Bošnjaki in Dalmatinci, pa jih vendar ni dolžna naša občina podpirati in zaposlovati. Sicer pa takih državljanov, kakršni so naši cigani, po pravici lahko porečemo: Reši nas o Gospod.«

Naprej navajajo tudi danes aktualno in vseprisotno tezo o pomenu pridnega dela, ki mu postavljajo nasproti izkoriščanje s pomočjo socialne podpore: »Socialni čut ne pozna samo usmiljenja ampak tudi pravico ... Pridnega in vestnega delavca in delavke, ki ne bo samo socialno jemal, ampak tudi dal, se ne bo nobena občina bala in otepavala ali branila.«²⁴

20 Dokument No. 4183, 28. 2. 1902. Vsebino dopisa lahko označimo kot zelo sodobno in spodbudno. V dokumentu se omenja tudi, da so sprejeti ukrepi za zaposlovanje in izobraževanje Romov v občini že privedli do lepih rezultatov.

21 Žandarmerijska stanica Žužemberk, Br. 574, 6. maja 1939.

22 Trdina navaja, da je bilo v *Slovenskem narodu* z dne 20. junija 1879 zapisano: »Cigani na Kranjskem pravi občani z domovinsko pravico«, tudi ako hodijo iz kraja v kraj. Istotam, str. 914.

23 Povzeto po: Meta Gašperšič, »Romski problem mora prepoznati država«, Sobivanje, Javna predstavitev mnenj o romski problematiki, Novo mesto 2004, 80.

24 Občina Trebnje, No. 1516/37, dne 26. junija 1937.

SKLEPNE MISLI

Iz obnašanja oblasti v preteklosti je razviden izrazito odklonilen pristop do specifičnega načina življenja Romov, ko so oblasti zahtevale ažurno spremljanje podatkov o gibanju in naselitvi Romov v posameznih občinah. Namen teh seznamov pa je bil pregon, izgon ali nasilno naseljevanje Romov na določenem mestu.

To je za Rome pomenilo pregrade v medsebojnih stikih ter zapiranje v lastni svet izključno znotraj romske skupnosti, kjer se je utrjevalo nezaupanje do kakršnih koli ukrepov oblasti in Neromov nasploh. Posledično se je to nezaupanje prenašalo tudi na tiste posamezne pripadnike romske skupnosti, ki so sprejeli vrednote in način življenja večinskega naroda. Prispevek obravnava nekatere elemente večinskega pristopa k »integraciji romske skupnosti« iz preteklih obdobij, ki jih odsevajo zgodovinski viri in izvirni dokumenti, stari tudi več kot sto let.

Nekaj drobcev iz polpretekle zgodovine, ki sem jih navedla v besedilu, nam lahko pomaga v prizadevanjih za razumevanje celotnega kulturnega konteksta še vedno živega predsodka, »anticiganizma«, antiromskega razpoloženja, kakor tudi sodobnih fenomenov benevolentnega rasizma in misijonarskega pristopa k urejanju položaja marginalnih skupin. V zgodovinskem kontekstu predstavljeni ukrepi za preprečevanje naselitve »tujih« Romov, t. j. Romov iz drugih držav, pa tudi oblike odkritega nasprotovanja bivanju ali naselitvi »domačih« Romov, se od današnjih dogodkov razlikujejo bolj po obliki zapisa in naboru besed, veliko manj pa po svoji vsebini in uporabljenih sredstvih.

V skladu z Bantonovo definicijo je rasizem doktrina, prepričanje ali domneva, da prirojene biološke razlike povzročajo razlikovanje, podrejenost ali superiornost nekaterih podskupin v odnosu do drugih. Po njegovem mnenju lahko le zgodovinski kontekst in socialno ter politično okolje obrazloži številne pomene, v katerih so se uporabljale besede »rasa« ali »rasizem«.

Pri izražanju nestrpnosti in sovraštva do romske skupnosti v Evropi sta prisotna še dva fenomena – fenomen sočasnega zanikanja posebne etnične pripadnosti Romov in etnične ali narodne identitete ter fenomen prepričanja o prirojenih negativnih lastnostih cele romske skupine.

Poznavanje teh iztočnic in simbolnih sporočil o načinu življenja Romov, nenehno obveščanje javnosti in lokalnih oblasti o nujnosti boja zoper to skupino »brezdelnežev« je ustvarjalo vzdušje nenehne ogroženosti pred Romi med ostalim prebivalstvom. Na drugi strani je bila v pokrajinskih in lokalnih oblasteh do potankosti izdelana mreža manjših ukrepov in šikan za sistematično zatiranje in onemogočanje opravljanja tradicionalnih poklicev in zaposlovanja Romov. Rome, ki so ostajali na robu družbe, brez lastnih možnosti za preživetje, so Neromi brezsrčno izkoriščali. V zrcalu, kjer se spogleduje dvoličnost, ki je opremljala ta

pristop z najboljšimi nameni in s skrbjo za splošno dobro, se do neprepoznavnosti prepletajo podobe iz preteklosti s podobami sedanjosti.

VIRI

- DJURIĆ, Rajko (1988). Od legende do stvarnosti, Cigani sveta, Nebojša-Bato Tomašević i dr. Rajko Djurić, Beograd: Jugoslovenska revija.
- HORVAT, Jožek – Muc (2004). Kronološki pregled aktivnosti Zveze Romov Slovenije od 2000–2004. *Romano them* št. 20, maj 2004, 7–12.
- GAŠPERŠIČ, Meta (2004). Romski problem mora prepoznati država. Sobivanje. Javna predstavitev mnenj o romski problematiki, Novo mesto.
- E Romane Džuvlja Šaj / Romske ženske to zmoremo / Roma Women Can Do it. Regionalni projekt. Delovne skupine Pakta stabilnosti za enakost spolov v Sloveniji / Regional project of Stability Gender Task Force. Poročilo / Report, Slovenija 2003.
- KLOPČIČ, Vera (ur.), Miroslav POLZER (ur.) (1999). *Izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi: Izziv za manjšinsko pravo: Zbornik referatov na znanstvenem srečanju v Murski Soboti*, 11.–12. aprila 1997. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- KLOPČIČ, Vera (ur.), Miroslav POLZER (ur.) (1999). Wege zur Verbesserung der Lage der Roma in Mittel- und Osteuropa: Beiträge aus Österreich und Slowenien. *Ethnos* 54. Wien: Braumüller.
- KLOPČIČ, Vera (ur.), Miroslav POLZER (ur.) (2003). *Evropa, Slovenija in Romi: Zbornik referatov na mednarodni konferenci v Ljubljani*, 15. februarja 2002. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 400.
- LIEGEOIS, Jean-Pierre, Nicolae GHEORGHE (1995). *Roma / Gypsies: A European minority*. MRG.
- NOVAK-LUKANOVIČ, Sonja (ur.), Vera KLOPČIČ (ur.) (1991). *Romi na Slovenskem*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Restitution of a People Tattare, December 1997, second version December 2003.
- Sweden: Roma / Gypsies – a National Minority, Ministry of Culture, December 1999.
- ŠTRUKELJ Pavla (1980). *Romi na Slovenskem*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 324.
- ŠIFTAR Vanek (1970). *Cigani: Minulosti v sedanjosti*. Murska sobota: Pomurska založba, 234.
- TRDINA, Janez (1987). *Podobe prednikov: Zapiski Janeza Trdine iz obdobja 1870–1879*. Ljubljana: Založba Krt..

Priloga 1

C. Kr. Okrajno glavarstvo.

Št. 13 q 68.

Rudolfovo dne 25./7. 1908.

Mestnemu županstvu v Rudolfovcu.

Vakor je znano, delajo cigani prebivalstvu velika nadlega, katera se bodo le, tedaj deloma odpravila, če se bodo njihove, mu končajočemu življenju z vsemi predstvi upirali nasproti. Vse sorho je v prvi vrsti potrebno, da se tujem ciganom, one, mogoči bivanje v občini. Vsak tuji cigan kateri ni v delu pri cesarjih popravitih, i. t. d. in se ne primerno izkaže, ima se ta, kot izgnati iz občinskega obsega, in če bi se zoperstavil do, klenemu nadloilu županstva, naj se obrne na okrajno gla. varstvo. Domačim ciganom naj županstvo odkaže, do, čene prostore, kjer smejo bivati in vsakih prebivalstva na, praviiti. Tudi, da se bodo takona stanovalstva včasih pri gledovala, bodo se županstvu preporicalo, če so tudi tuji cigani v občini. B. domačih ciganih naj napravi žne, županstvo imenik in naj pusti med cigani objaviti, da mo, raje vsak slučaj, pora dia, in surti pri županstvu, oglasiti, ~~skoro~~ le mogoče naj se, domači cigani pri tegnijo k javnim delom. Vse dotiznosti v solo hoditi po dvižne cigane ke kra. Ke naj županstvo naznani, dotičnim krajnim solskemu, so, tom džiroma solskemu voditeljem, da jih bodo sprejeli v solo. Tarnem firtih strok je naročiti, da imajo stebelci za njih potrebno obleko.

Cigani, kateri ne bodo svojih strok poslali v solo, naj se na, žnajo c. Kr. Okrajnemu solskemu ovedu.

Glavna reč pa je to, da županstvo, kolikor le mogoče vla, organizi, ciganov nasproti, dela in jih k delu pristili,

C. Kr. deželne vlade tehnik:

Priloga 2

Povzeto iz publikacije:

E Romane Džuvlja Šaj/Romske ženske to zmoremo/Roma Women Can Do it, Regionalni projekt Delovne skupine Pakta stabilnosti za enakost spolov v Sloveniji, Regional project of Stability Gender Task Force, Poročilo/ Report, Slovenija 2003.

